

LBRIS

We know
books

Corneliu Sterian

NETI NETI

**Știința vedică în armonie cu știința modernă
– de la Upanișade la fizica cuantică –**

 Sens EDITURA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**STERIAN, CORNELIU****Neti Neti : știința vedică în armonie cu știința modernă : de la****Upanișade la fizica cuantică / Corneliu Sterian. - Arad : Sens, 2025**

ISBN 978-606-9078-74-7

294

Editura **Sens**

Calea Timișorii nr. 212/2 Arad 310227

Telefon: 0257 288 669, 0759 801 776

Comenzi la adresa de e-mail: contact@sens.rowww.sens.ro**CUPRINS**

Motivație.....	7
Notă preliminară	9
1. Despre Upanișade	11
2. Brahman și omul	71
3. Brahman în sine	91
4. Brahman și Māyā.....	111
5. Brahman și <i>mukti</i>	131
6. Brahman și <i>viśvaḥ</i>	149
7. Brahman nu joacă zaruri.....	177
8. Brahman, fizica și fizicienii moderni	195
9. Nimic despre Brahman	213
10. Din nou despre Brahman	231
11. Brahman și Yama	249
12. Quo vadis, Homo?.....	267
13. Brahman și cosmica <i>līlā</i>	285
Post scriptum	305
Bibliografie	309

In memoriam
Nicolae Zberea

MOTIVAȚIE

Această carte a fost scrisă într-o vreme când puțini sunt cei care mai citesc cărți. Nu este nimic anormal în asta, doar avem Internetul, telefonii mobilă, televiziunea cu sute de canale selectabile cu telecomanda; avem chiar și tablete cu care să citim cărți în variantă electronică. Iar cartea aceasta, mulți își vor fi dat seama după titlu, este despre India de acum câteva mii bune de ani. Ea nu ar fi putut fi scrisă acum câteva zeci de ani. Abia acum a venit și timpul ei. Căci dezvoltarea fenomenală a științei și a tehnologiei, pe care o datorăm unei pături subțiri de oameni cu înaltă pregătire din toată lumea, cu toate avantajele ei considerabile, a și creat mari probleme, între care poluarea mediului și epuizarea resurselor naturale. Ritmul trepidant, chiar sufocant, al vieții moderne i-ar putea face pe unii dintre noi să se gândească uneori cu nostalgie la epoci mai idilice, când se călătorea cu calul, cu cămila sau cu elefantul. Unii dintre noi caută ajutor în tehnici spirituale cunoscute de multă vreme ca yoga, meditația, artele marțiale. Ce fericiți își închipuie unii că trebuie să fi fost asceții din vechime care umblau aproape goi fără nicio grijă (doar erau eliberați în timpul vieții!) și cerșind într-o tigvă ceva orez

fiert de la bunele gospodine de prin satele indiene. Poate că erau fericiți, fiindcă nu știau ce este o baie bună cu apă caldă și nici nu auziseră de pasta de dinți.

Desigur, civilizația modernă a făcut enorm pentru confortul nostru personal. Oare Socrate n-ar fi fost bucuros să găsească în Athena din vremea sa un stomatolog bun, care să-i pună implanturi dentare în gura rămasă cam știrbă, mai spre bătrânețe? Este nedecis dacă avea sau nu dreptate Darwin susținând că se trage din maimuță. Dar, din timpuri imemorabile, pe această planetă a maimuțelor au trăit oameni evoluți, și nu puțini. Doar cu titlu de exemplu, să menționăm câteva nume: Platon, Aristotel, Arhimede, Galileo Galilei, Newton, în zilele noastre Wolfgang Smith și Roger Penrose. Fiindcă trăim într-o civilizație atât de avansată tehnologic încât amenință să se autodistrugă, să nu excludem ca o asemenea catastrofă pricinuită de nechibzuința unor oameni să se mai fi petrecut în trecut, poate chiar de mai multe ori. Vestigii ale unui asemenea trecut civilizată se știe că se găsesc în diverse vechi scrieri.

Vechi scrieri sunt și Upanișadele. Dar mai are sens să ne ocupăm cu asemenea vechituri? Pentru un filosof modern de talia lui Schopenhauer, care le-a citit într-o traducere în limba latină din persană, aceste vechi scrieri sanskrite au însemnat enorm. Ele sunt astăzi ușor accesibile în ediții ieftine, mai ales în traducere engleză. Aceasta pare să indice că ele sunt încă de actualitate și că prezintă un interes mai mare decât unul doar cultural pentru cititorul zilelor noastre. Fie ca lectura acestei cărți să fie de folos!

Notă preliminară

Ideea fundamentală a Upanișadelor poate fi scrisă în câteva cuvinte și poate fi explicată în câteva fraze. O singură pagină ar fi, deci, suficientă, de ce să ne întindem la o carte întreagă spre suferința pădurilor? Un motiv, dar poate că nu singurul, ar fi că o filă izolată s-ar rătăci mult mai ușor chiar și decât un caiet, și nici nu e clar cum să o ținem pe un raft de bibliotecă, vertical sau orizontal, împreună cu cărți „adevărate”. Pentru a preîntâmpina o asemenea dificultate și pentru a nu le da apă la moară celor care ar vrea să scape de cărțile de modă veche, pe suport de hârtie, vom inversa strategia clasică de a rezerva capitolul ultim pentru concluzii, introducând ideea fundamentală încă de la început. Cineva care nu are mult timp se poate opri aici. Dar pentru plăcerea lecturii, vom adânci subiectul în restul cărții.

Totuși, presupunând că un adevăr important, chiar esențial, ar putea fi exprimat printr-o formulă simplă, ca *neti neti* sau *tat tvam asi*, ea ar fi ce neînțeles fără explicațiile unui guru autorizat; mulți am auzit de formula $E = mc^2$, dar câți dintre noi înțeleg în mod real ce vrea ea să spună? Ne-ar ajuta în chip agreabil să ne apropiem de un subiect important, poate cel mai important, cu ajutorul unor comparații, analogii, metafore sau povestioare cu tâlc.

Nu mult altfel a procedat autorul anonim al celei mai vechi și mai importante dintre Upanișade, *Bṛhadāraṇyaka Upanișad*. Aceeași idee este reluată acolo iar și iar, sub diverse aspecte, fiindcă nicio descriere nu i se potrivește realității absolute, *neti neti*, adică, *na iti na iti*, nici aceasta, nici cealaltă, niciuna.

Dar de ce să nu recurgem chiar la textele originale, care sunt relativ ușor accesibile cu textul în limba sanscrită, cu transliterație în alfabetul fonetic internațional, cu traducere în limba engleză și cu comentarii autorizate ale unor erudiți indieni moderni? Cert, este chiar recomandabil. Numai că, abia citind aceste venerabile texte, vechi de mii de ani, un obișnuit al Internetului și al telefoniei mobile, deși sincer interesat de subiect, ar putea găsi utilă părerea unui contemporan. A unui contemporan care crede în actualitatea mesajului upanișadic.

1.

Despre Upanișade

India, ca și Europa de altfel, este una din cele mai mari peninsule ale continentului asiatic. Ca și Europa de la est, a fost și India invadată dinspre nord de valuri-valuri de popoare migratoare. India, incluzând Pakistanul, Bangladeshul și Ceilonul (Śrī Lankā), nu a fost niciodată unificată sub același sceptor până ce a devenit perla coroanei britanice. Istoria ei multimilenară nu este mai puțin zbuciumată decât cea a Europei. Primul val al migrației ariene în subcontinent a avut loc între 1700 și 1500 î. Chr. *Ṛg Veda*, cel mai vechi text literar din subcontinent, a fost compusă între 1500 și 1000 î. Chr. după estimările unor specialiști, dar după ale altora este mult mai veche. Această cea mai veche dintre cele patru Vede utilizate în cultul religios a fost tradusă în limba engleză de marele indolog Max Müller (1823-1900). Mihai Eminescu a tradus splendid în limba română Imnul creațiunii din *Ṛg Veda* și l-a inclus în „Scrisoarea a Doua”. Cele patru Vede sunt: *Ṛgveda*, *Sāmaveda*, *Yajurveda* și *Atharvaveda*. Fiecare dintre ele conține o *Sāmhitā*, o

Brāhmaṇa și o *Sūtra*. *Brāhmaṇa* la rândul ei se descompune în *Vidhi*, *Arthavāda* și *Vedānta* sau *Upaniṣad*. În limba sanscrită, cuvântul *upaniṣad* este de genul feminin, așa încât ne permitem pluralul *upaniṣade*.¹ Ceva mai natural este că substantivul *veda*, deși de genul masculin, în limba română îl declinăm ca pe unul feminin (la fel cum *tata*, la dativ și la genitiv, face *tatei*). Pare curios, ce-i drept, mai ales că limba română și limba sanscrită aparțin aceleiași familii lingvistice, a limbilor indo-ariene.

Upaniṣadele sunt multe și au apărut într-un lung interval de timp. Fiecare Upaniṣadă a fost atașată la una din cele patru *Brāhmaṇe* prin intermediul unui gen de text denumit *Āraṇyaka* (carte a pădurii). Explicația cea mai simplă a acestei denumiri este că textele erau compuse de pustnici, care se retrăgeau în liniștea pădurilor. Avem motive să presupunem că aceste păduri nu erau jungle, ci mai degrabă niște parcuri naturale, în care anahoreții trăiau sub ocrotirea regilor locali, mari amatori de evoluție spirituală. Este locul aici să precizăm că societatea vedică era stratificată în patru caste. Casta cea mai de sus era cea a brahmanilor, care furniza cele patru categorii de sacerdoți care oficiau în cultul vedic. Casta a doua (*kṣatriya*) era cea a militarilor, care furnizau societății regii. Pe locul trei veneau negustorii, meșteșugarii și țărani (împreună formând casta *vaiśya*), adică, producătorii bunurilor

¹ Cititorul nu este cazul să se scandalizeze că am scris *upaniṣad* cu inițială mică. În *devanagari*, în care sunt scrise aceste texte, nu există litere mari. În transliterație totuși, din respect sau pentru accentuare, nimic nu ne împiedică să utilizăm și litere mari.

materiale. Ultima castă era a slugilor (*śudra*). Se pare că nu existau sclavi. Este interesant de menționat că, potrivit cu Legile lui Manu, căsătoriile erau autorizate numai în interiorul aceleiași caste. În pofida acestei interdicții, erau numeroase cazurile de căsătorii mixte, contractate cu riscul asumat de excludere din societatea vedică. Acești oameni se numeau *cāṇḍāla*, dar noi îi cunoaștem drept *paria*². Astfel, un brahman prin naștere devenit paria avea mai puține drepturi decât un śudra. Probabil că această ciudățenie a contribuit și ea la marele succes de care s-a bucurat învățătura lui Buddha. Siddharta, ulterior Buddha (cel iluminat), aparținea castei războinicilor și s-a născut ca prinț moștenitor al unui mic regat din nordul Indiei. Ce-i drept, însoțitorii săi apropiați erau cu toții brahmani.

Dar revenind la Upaniṣade: ele s-au bucurat în Occident de o primire entuziastă, nu în mică măsură din pricina harismei exponenților lor moderni, ca Swami Vivekananda (1863-1902).³ Dar pentru occidentalul avid de exotism, la această popularitate trebuie să fi contribuit și numeroșii guru care au invadat țările bogate ale lumii, oferind fără scrupule o marfă care era peotriva consumatorului. În realitate, această doctrină nu are nimic de a face cu relaxarea yoghină și cu meditația pentru refacerea nervoasă și instalarea stării de bine. Fac această precizare fără a minimaliza meritele unor asemenea

² Cuvântul *paria*, intrat și în vocabularul limbii române, nu provine din limba sanscrită; el este derivat din cuvântul tamil *paraiyar*, care înseamnă toboșar.

³ Marele filosof Schopenhauer (1788-1860) le-a citit într-o traducere în latină din limba persană, căci o traducere din sanscrită nu exista încă. Această lectură l-a influențat decisiv.

practici. Vedānta este o filosofie, nu o religie sau o metodă practică. Liber este însă oricine să o combine cu orice altă îndeletnicire a spiritului, după cum i se pare convenabil. În particular, un creștin n-ar avea decât de câștigat comparându-și doctrina religioasă, considerată filosofic, cu înalta viziune a lumii pe care o propun Upanișadele.

Cea mai veche dintre acestea și cea mai substanțială este *Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad*. Ea formează porțiunea finală a lui *Śatapatha-Bṛāhmaṇa*, de care dispunem în două variante, *Mādhyandina* și *Kāṇva*, după numele acestor școli vedice.⁴ Marele comentator *Śaṅkara*⁵ a adoptat textul *Kāṇva*. Cele șase capitole (*Adhyāyas*) se împart în patruzeci și șapte de secțiuni numite *Bṛāhmaṇas*, subdivizate la rândul lor în paragrafe (*Kaṇḍikās*).

Pentru a intra în atmosfera acelor îndepărtate timpuri când regii ofereau mari recompense materiale și le acordau mult respect brahmanilor care îi puteau lămuri ce este cu Brahman⁶, o scurtă descriere nu poate să strice. Primul capitol are șase secțiuni. Prima secțiune se numește *Aśva-Bṛāhmaṇa*.⁷ Ea descrie corpul calului destinat sacrificiului

⁴ *Śākhā*, substantiv feminin, înseamnă ramură, creangă, brânșă, compartiment, specie, deget, aripă de clădire, dar și școală vedică.

⁵ Transliterat și ca Śaṅkara sau ca Shankara. Se pronunță aproximativ ca Șankara, în care *n* sună ca în ancoră.

⁶ După cum am mai menționat, textele din limba sanskrită se scriu într-un alfabet numit *devanagari*, în care nu există litere mari și litere mici, ca în greaca veche și în latină. În transliterație, totuși, este permis să folosim și litere mari, conform spiritului limbii în care se scrie. Astfel, scriem Brahman ca pentru un nume propriu. Substantivul neutru *brahman* înseamnă evlavie, castitate, rugăciune, smerenie, dar și ființa supremă, absolutul, și derivă de la rădăcina verbului *brh* care are sensul de a smulge, a smuci, a rupe, a sfâșia, a întări, a consolida, a înmulți.

⁷ *Aśva* înseamnă cal.

drept forma cosmică a lui *Prajāpati*, zeitatea ce prezidează la sacrificiul calului, care este ritul vedic cel mai important. Se credea că acesta îl ridică pe cel care-l efectuează în cel mai înalt dintre ceruri, lumea lui Brahṁā (*Brahmaloka*).

Cea de a doua secțiune a primului capitol se numește *Agni-Bṛāhmaṇa*.⁸ Ea descrie originea și natura focului utilizat în sacrificiul calului precum și manifestarea universului. Ca și asupra calului, asupra focului trebuie să se mediteze ca fiind *Prajāpati*, sau *Hiraṇyagarbha*, primul născut, numit și *Virāj*. Înainte de a se manifesta în nume și forme, universul era acoperit de *Hiraṇyagarbha*, la fel cum o oală este ascunsă de lut în forma unui bulgăre.

Secțiunea a treia a acestui prim capitol se intitulează *Udgītha-Bṛāhmaṇa*.⁹ Ea narează alegoria vedică a rivalității dintre zei și demoni (*devas* și *asuras*). Concluzia pe care o trage este că întregul univers al faptei, cu mijloacele și scopurile sale, până la *Hiraṇyagarbha*, intră în categoria ignoranței, dar că Sinele Suprem, *Paramātman*, este mai presus de aceasta.

Secțiunea a patra se numește *Puruṣavidha-Bṛāhmaṇa*. Înainte de manifestare, acest Univers compus din diferite corpuri nu se diferențiază de corpul lui *Virāj*. Pe atunci, *Virāj* era singur. Din cauza singurătății sale, el era nemulțumit. Așa că el își dorea un partener. Sub imperiul dorinței, el a proiectat un bărbat și o femeie care se strângeau în brațe. El a rămas așa cum era, dar a creat un alt corp, pe care l-a împărțit în două, jumătatea masculină

⁸ *Agni* înseamnă foc.

⁹ *Udgītha* este cântarea cu care intervine sacerdotul responsabil cu *Sāmaveda* în acest rit de jertfă.

numind-o *Manu* iar pe cea feminină *Śatarūpa*. Din împreunarea lor s-au născut oamenii. Curios este că nu se spune nimic de planeta pe care a pășit acest cuplu primordial. Dar și mai ciudat este că cei doi s-au transformat apoi în diverse specii, iar din împreunarea lor în fiecare dintre acestea au fost create toate creaturile, până la cea mai mărunță dintre ele.¹⁰ Apoi abia a proiectat *Virāj* și zeii: focul din gura sa, *Indra* și alții din brațele sale, pe frații *Vasus* din coapsele sale și pe *Pūšan* din picioarele sale. Ideea ar fi că asupra acestui Sine Suprem trebuie să medităm, căci toate creaturile sunt unificate în Sine. După ce s-a manifestat în Universul cu diverse corpuri care îl compun, Sinele a intrat în toate și locuiește în ele ca briciul în teaca sa sau ca focul în lemn. Spinoza n-ar fi avut nimic de obiectat. Ținta tuturor Upanișadelor este de a ne învăța despre acest Sine. Sinele individual este în fond identic cu Sinele Suprem sau Brahman, dar în starea de ignoranță el își uită natura supremă.

Secțiunea a cincea se numește *Saptānna- Brāhmaṇa* fiindcă se ocupă cu cele șapte feluri de hrană.¹¹ Cea de a șasea și ultimă secțiune a acestui prim capitol face semnificativa declarație că acest Univers relativ constă doar din nume, formă și faptă.

Capitolul al doilea, care este consacrat în principal cunoașterii Sinelui, are și el tot șase secțiuni. Prima secțiune este intitulată după regele *Ajātasatru* și spune

¹⁰ Acest cuplu primordial simbolizează înmulțirea sexuată, care presupune că specia se compune din masculi și din femele. Despre *Virāj*, un Plotin ar spune că este emanația lui *Hen* (a lui Brahman).

¹¹ *Sapta* înseamnă șapte, iar *anna* înseamnă hrană, aliment, mâncare.

următoarea anecdotă. Un urmaș al lui *Garga* pe nume *Bālāki* cel Mândru i-a propus regelui să-l învețe despre Brahman. Dar el n-a făcut decât să-i înșire concepții pe care regele le cunoștea deja: ființa care este în soare, în lună, în fulger, în eter, în aer, în foc, în apă, în oglindă, în sunetul pașilor, în punctele cardinale, în umbră și în Sine (*Hiraṇyagarbha*). Toate acestea se refereau la Brahman cel condiționat. Dar *Ajātasatru* îl cunoștea și pe Brahman cel necondiționat așa că, la rândul-i, l-a instruit pe *Bālāki* cu privire la acesta. Să remarcăm că era o procedură neobișnuită ca un rege, care era din casta a doua, a războinicilor, să-l instruiască pe un brahman. Este o dovadă clară a interesului pe care și regii îl manifestau pentru adevărul suprem.

Cercetătorul upanișadic este animat de o vie curiozitate dar nu are răbdare ca știința să se dezvolte până la a se ramifica în fiziologie și genetică pe lângă multe altele. De aceea, în secțiunea a doua, el dă o explicație alegorică: forța vitală este ca un vițel a cărui vigoare provine din hrană și băutură. Este exemplul cel mai la îndemână, căci indienii vedici creșteau mari cirezi de vaci, despre care se face frecvent mențiune în Upanișade.

Secțiunea a treia descrie cele două forme ale lui Brahman. O formă este grosieră, muritoare, limitată și perceptibilă, în vreme ce cealaltă este subtilă, nemuritoare, nelimitată și imperceptibilă.

Secțiunea a patra este o povestire alegorică pe care trebuie să o redăm in extenso fiindcă ea conține rețeta fundamentală pentru dobândirea nemuririi. Înțeleptul *Yājñavalkya* are două soții, pe *Maitreyī* și pe *Kātyāyanī*.

Cititorul creștin se va gândi imediat la Maria și la Marta, cele două surori care-L iubeau pe Iisus, fiecare în felul ei. Conform datinii vedice, aflat înaintea celui de al patrulea și ultim stadiu al vieții, *Yājñavalkya* intenționează să renunțe la lume, cu alte cuvinte, să abdice de la condiția unui tată de familie și să ducă un trai de anahoret. Ca atare, el trebuia să-și împartă averea între cele două soții ale sale. *Maitreyī* l-a întrebat dacă va deveni nemuritoare dacă întregul pământ cu toate bogățiile sale i-ar aparține. Înțeleptul i-a replicat că nu există nicio speranță de a dobândi nemurirea prin bogăție, adică, prin rituri efectuate cu ajutorul bogăției. *Maitreyī* a refuzat să accepte orice bogăție, dar a dorit să afle cum se poate dobândi nemurirea. *Yājñavalkya* îi spune iubitei sale soții că unicul mijloc de a dobândi nemurirea este cunoașterea Sinelui. Asupra detaliilor vom reveni la timpul potrivit.

Secțiunea a cincea spune povestea înțeleptului *Dadhyaç*, tare priceput în *Atharva-Veda*, care i-a învățat cunoașterea Sinelui pe cei doi *Aśvini* punându-și temporar un cap de cal. Ideea este că Sinele, deși unu, este perceput ca multiplu prin magia exercitată de *Māyā* (iluzia cosmică), iar sinele individual nu este altceva decât Brahman.

Secțiunea a șasea, denumită *Vamśa-Brāhmaṇa*, dă linia învățătorilor pentru primele două capitole, începând cu *Hiraṇyagarbha*.

Capitolele al treilea și al patrulea îl au ca erou pe *Yājñavalkya*, care apare ca deținător arhetipal al adevărului cu privire la Brahman. Capitolul al treilea are nouă secțiuni.

Prima secțiune se numește *Aśvala-Brāhmaṇa* și prezintă un pitoresc tablou definitiv pentru epocă. Regele

Janaka a declarat un concurs public, premiat cu o mie de vaci cu coarnele aurite, pentru cea mai bună cunoaștere a lui Brahman. *Yājñavalkya*, nu fără un pic de neașteptat umor, îi poruncește ucenicului său să mâne cireada acasă. Brahmanii adunați la curtea regelui s-au scandalizat și l-au împroșcat cu întrebări. Primul care a ieșit în față pentru a-l examina a fost *Aśvala*. Acesta a pus opt întrebări, la care *Yājñavalkya* a răspuns fără să stea pe gânduri. *Aśvala* și-a dat seama că nu se putea pune cu oponentul său și a tăcut.

Secțiunea a doua se numește după *Ārtabhāga*, care i-a pus lui *Yājñavalkya* șase întrebări. La primele cinci, *Yājñavalkya* a răspuns corect, conform învățaturii secrete. Dar la cea de a șasea întrebare, *Ārtabhāga* a întrebat: Unde se duce omul care moare fără a fi atins cunoașterea supremă? La care *Yājñavalkya* a răspuns că aceasta era o chestiune care se cuvenea lămurită între patru ochi, nu într-o adunare publică. Cei doi brahmani s-au retras într-un loc ferit de ochii lumii unde, după ce au tăifăsuț, au decis că fapta era călăuza unui suflet rămas fără trup, din cauză că reîncarnarea se datorează faptelor săvârșite în trecut. Din această pricină, cineva devine nobil prin fapte bune și josnic prin fapte rele. Cu aceasta, *Ārtabhāga* a încetat de a mai pune întrebări.

Secțiunea a treia, *Bhujyu-Brāhmaṇa*, conține o întrebare subtilă pusă de *Bhujyu* și răspunsul pe care i l-a dat *Yājñavalkya*.

Secțiunea a patra se numește *Uṣasta-Brāhmaṇa* și tratează un subiect foarte important. *Uṣasta* a întrebat despre acel Brahman care este nemijlocit și direct — sinele cel mai lăuntric. La care *Yājñavalkya* a replicat: el este cel

care lucrează în corp prin cele cinci sufluri vitale *prāṇa*, *apāna*, *vyāna*, *samāna* și *udāna*. Fiindcă este cel ce vede, aude, gândește și cunoaște în fiecare dintre noi, el nu poate fi direct văzut, auzit, gândit sau cunoscut ca pe un obiect al simțurilor.

Cea de a cincea secțiune se numește *Kahola-Brahmaṇa* și conține o întrebare pe care *Kahola* o pune pe același subiect ca mai înainte. *Yājñavalkya* răspunde după cum urmează: Brahman este acela care este mai presus de foame și de sete, de durere și de amăgire. Identificându-se cu acesta, brahmanii renunță la dorința de a avea fii, bogăție și lumi — cele trei dorințe principale pe care le nutrește omul în viață.

Secțiunea a șasea, intitulată *Gārgī—Brahmaṇa*, conține întrebările pe care le-a pus brahmana *Gārgī* despre finețea relativă a elementelor și a lumilor. Atunci când ea a devenit prea curioasă, *Yājñavalkya* a atenționat-o că a exagerat, fiindcă Brahman trebuie cunoscut numai din scripturi.

Secțiunea a șaptea, denumită *Antaryāmin—Brahmaṇa*, conține întrebarea pe care a pus-o *Uddālaka* despre *sūtra*¹² prin care sunt înșirate această viață, viața următoare și toate ființele de la *Virāj* până la un fir de iarbă și despre cârmuitorul lăuntric care le controlează. *Yājñavalkya* a replicat: *Vāyu*¹³ este acea *sūtra* iar *antaryāmin* sau cârmuitorul lăuntric este cel care locuiește pământul, apa, focul, cerul, aerul, firmamentul, soarele, direcțiile cardinale,

¹² *Sūtra* înseamnă fir, ață, șnur sacru, cingătoare, maximă, rit, manual de gramatică.

¹³ *Vāyu* înseamnă vânt, aer, suflu. Aici, cu sensul de suflu vital, *prāṇa*.

luna și stelele, eterul, întunericul, lumina, toate ființele, nasul, organul vocal, ochiul, urechea, mintea, pielea, intelectul și sperma. Deși el este în toate acestea, ele nu știu că sunt corpurile acestuia, cel ce le controlează din interior, dar care este în același timp propriul său sine. El este cel ce vede dar pe care nu-l vede nimeni, cel ce aude dar pe care nu-l aude nimeni, el este cel ce gândește dar la care nu se gândește nimeni, el este cel ce cunoaște dar pe care nu-l cunoaște nimeni; nu există nimeni altul în afară de el care vede, aude, gândește sau cunoaște.

Secțiunea a opta se ocupă cu alte două întrebări pe care le-a pus brahmana *Gārgī*. Prima este după cum urmează: Ce anume impregnează acea *sūtra* care este deasupra boltei cerești și sub pământ, care este cerul și pământul precum și spațiul intermediar și care a fost, este și va fi? *Yājñavalkya* a replicat: Eterul nemanifestat. Dar *Gārgī* a vrut să mai știe și ce a impregnat eterul nemanifestat, la care *Yājñavalkya* a răspuns: Cunoscătorii lui Brahman îl descriu ca fiind Absolutul. El nu este nici substanță și nici un atribut — nu este nici grosier și nici fin, nici scurt și nici lung, nici umbră dar nici întuneric ș.a.m.d.¹⁴ El este fără organe, minte și forță vitală și este lipsit de interior sau de exterior. El nu mănâncă nimic, dar nici nu-l mănâncă pe el cineva. *Yājñavalkya* a adăugat: Sub autoritatea acestui Absolut se mențin soarele și luna pe orbitele lor, cerul și pământul își păstrează pozițiile, toate perioadele de timp se repetă constant iar rîurile merg la vale

¹⁴ În limba sanscrită: *na iti na iti*. După aplicarea unui *sandhi* vocalic, rezultă faimoasa formulă: *neti neti*.